

سقف‌های الهی در ارض اقدس

سیده نعیمه زینبی | ستون‌های مسجد «قبا» از همان وقتی که بالا رفت نام نخستین مسجد اسلام را به خود گرفت و تا هنوز هم که هزاران هزار مسجد کوچک و بزرگ در دل زمین گسترده شده است، بر آن سبقه است و با نام خانه خدا در جان‌ها جای دارد. خانه‌ای که پناه است و جایی برای عبادت خالق و محلی برای بازگفتن دردهای آشکار و پنهان با حضرت محبوب. اما پیش از همه این‌ها، سجده‌گاه مؤمنان در تیسفون، نخستین مسجدی است که با ورود اسلام به ایران ساخته شده است. نسخه‌ای از خانه خدا که اندک‌اندک در سراسر ایران تکثیر شد و به شهر توس رسید. همچنین، مسجد طابران توس را که در ۱۵۰ متری بنای هارونیه قرار دارد، جزو نخستین سجده‌گاه‌های مسلمانان در ایران می‌دانند، چهل ستون باقی‌مانده از تاریخ، در زمینی به گستره ۵ هزار مترمربع تنها نشان باقی‌مانده از این بنای اسلامی است که در فهرست آثار ملی ایران ثبت شده است. اما آنچه از تاریخ برای ما به یادگار مانده است، نشان می‌دهد مسجد بالاسر قدیمی‌ترین مکان مذهبی به‌جامانده از مشهد قدیم است. شروع دهه نکوداشت مساجد در ۱۰ روز پایانی ماه شعبان بهانه‌ای شد تا یادی کنیم از قدیمی‌ترین مساجد مشهد که بیشتر آن‌ها در بافت قدیمی ارض اقدس قرار دارند. البته جای مساجدی مانند مسجد سجادیه، قفلگرها و شمشیرگرها و بسیاری از این‌دست، در این میان خالی است.

بزرگ‌ترین مسجد

گوه‌رشاد با
۹۴۰۰
مترمربع زیربنا

مسجد گوه‌رشاد

گوه‌رشاد مسجدی جاخوش کرده میان خاطرات همه زائرانی است که همسایگی حرم مطهر را برای دمی خلوت کردن با حضرت دوست برمی‌گزینند و شاید بتوان گفت از خاطره‌انگیزترین مساجدی است که در چندقدمی گنبد مطهر امام‌رضا^(ع) باقی مانده است و قدمتش به عهد تیموری می‌رسد. استفاده از نخستین کاشی‌های معرق در این بنا، وجود مسجد پیرزن در حوض آن، وجود منبر دوره تیموری و موقوفات بسیار، از ویژگی‌های این مکان است.

بانی: گوه‌رشادآغا **قدمت:** ۶۰۵ سال **مکان:** حرم مطهر **مساحت:** ۹ هزار و ۳۰۹ مترمربع

مسجد شاه

مسجد شاه یا ۷۲ تن در امتداد بازار زنجیر سابق نیز از بناهای باشکوه عهد تیموری است که از آن چهارطاقی، دو مناره سرشکسته و یک ایوان باقی مانده است. پلان این بنا که توسط معمار تبریزی طرح‌ریزی شده، نخستین بار در خراسان اجرا شده و کاشی‌های تازه منازی در آن هنگام برخورد نور خورشید، رنگ‌های مختلفی به خود می‌گیرد. بعضی این مسجد را مقبره غیاث‌الدین ملک‌شاه می‌دانند.

بانی: احتمالا امیر ملک‌شاه یحیی سیستانی **قدمت:** ۵۷۶ سال **مکان:** در ۵۰۰ متری گنبد مطهر رضوی **مساحت:** ۴۹۵ مترمربع

مسجد سهله

مسجد سهله یا «نظریافته»، اعتبار و شهرتش به دلیل قدمت و مجاورتش با حرم مطهر است، مسجدی که به گفته هیئت‌امنائش قدیمی‌ترین مسجد پس از مسجد گوه‌رشاد است. مردم در گذشته برای گرفتن حاجت به این مسجد می‌رفته‌اند. نظریافته، حکایتی جالب و طولانی دارد.

بانی: بی‌بی سیدمرقیه‌خاتون فرزند شاه‌کریم **قدمت:** ۵۰۲ سال **مکان:** آخوند خراسانی/۲۰

مسجد بالاسر

یک تکه از آغوش حرم برای یک مسجد کوچک گشوده شده و مسجد بالاسر در کهن‌ترین بخش آن جای گرفته است. این خانه امن الهی، پهلویه‌پهلوی ضریح مطهر حضرت‌رضا^(ع) در روزه منوره، شمار زائرانش در روز به هزاران نفر می‌رسد.

بانی: ابوالحسن عراقی **قدمت:** ۲۳۰ سال **مساحت:** ۳۶ مترمربع **مکان:** در یک‌قدمی ضلع غربی مقبره حضرت‌رضا^(ع)

مسجد محراب‌خان

محراب‌خان یکی از رجال بزرگ عصر صفوی و از کارگزاران دربار بوده است. او از دوات‌داری شاه در سال ۱۰۱۱ قمری به حکومت مشهد می‌رسد. هفت سال در مشهد حکومت می‌کند و به یکی از واقفان مشهور این دیار تبدیل می‌شود. محراب‌خان در زمان خودش برخی تأسیسات عام‌المنفعه مانند کاروان‌سرا، مسجد و آب‌انبار بنا می‌کند که از مسجد و آب‌انبار او در محله نوغان، هنوز نشانی باقی است. این مسجد در ابتدای ساختش پنج گنبد داشته است که برابر روایت‌ها آن‌قدر بلند بوده‌اند که پیش از رسیدن به دروازه شهر خودنمایی می‌کرده و نشان مسافران برای رسیدن به دیار خورشید بوده‌اند. این گنبد‌ها امروزه خراب شده‌اند و به جای آن‌ها سقف شیروانی ساخته شده است.

بانی: محراب‌خان **قدمت:** ۴۰۰ سال **مکان:** خیابان نوغان طبرسی **مساحت:** بیش از ۵۰۰ متر مربع

مسجد ملاهاشم

این بنا را حاج نایب علی اکبرخان، از کارگزاران حکومتی دوره قاجار و از ثروتمندان مشهد، با استفاده از هزینه شخصی خودش ساخته است و قدیمی‌ها به آن مسجد نایب می‌گفته‌اند، اما بعد مسجد به نام امام جماعت قبلی اش، ملاهاشم خراسانی، مشهور می‌شود.

بانی: حاج نایب علی‌اکبرخان **قدمت:** ۲۳۴ سال **مکان:** خیابان شیرازی **مساحت:** ۶۰۶ مترمربع

کوچک‌ترین مسجد

مسجد خردو ۱۷ با ۱۷ مترمربع مساحت

مسجد خردو

در یک چهاردیواری تقریباً چهاردرچهار متر، سال‌های سال است که روی میهمانان خانه خدا گشوده است. بر سر در آن واقف را آقای فخرالدین نوشته‌اند. این مسجد به دلیل کوچک بودن هیچ متصدی و هیئت‌امنائی ندارد و به نام حضرت‌علی^(ع) هم معروف است.

بانی: فخرالدین **قدمت:** ۷۹ سال **مکان:** کوچه مخبرات، قسمت شمالی بازارچه سراب **مساحت:** ۱۷ مترمربع

مسجد علی‌اکبری‌ها

این بنا بارها از نو ساخته شده است تا شکل فعلی را به خود بگیرد. آخرین بار سال ۱۳۴۲ مردم دست‌به‌کار شدند و مسجد را دوباره نونوار کردند و با خرید خانه‌های اطراف آن، بر وسعت مسجد افزودند.

بانی: معلوم نیست **قدمت:** ۱۰۰ سال **مکان:** میدان شهدا، کوچه لقمانی **مساحت:** ۵۰۰ مترمربع

مسجد ملاابراهیم

مسجد کردها یا ملاابراهیم امروز، در زمان نادرشاه به این نام شناخته می‌شده است. دو سنگ‌نوشته روی دیوار مسجد حاکی از ساخت آن به دست علی‌بیک و بازسازی مسجد در زمان ساخت مسجد گوه‌رشاد توسط ملاابراهیم است.

بانی: علی‌بیک **قدمت:** ۲۰۰ سال **مکان:** بین توحید ۲۲ و ۲۴ **مساحت:** ۳۶۰ مترمربع

مسجد مروی‌ها

مروی‌هایکی از اولین گروه‌هایی بودند که با امام‌رضا^(ع) بیعت کردند و به مشهد آمدند. این ساکنان شیفته امام‌رضا^(ع) موقوفات بسیاری از خود به جا گذاشتند که یکی از آن‌ها مسجد مروی‌هاست؛ مسجدی که سال ثبت آن در وقف‌نامه اصلی‌اش که روی پارچه با مهر بزرگان آن زمان مشهد ثبت شده، ۱۲۷۴ قمری است.

بانی: مروی‌های ساکن مشهد **قدمت:** ۱۶۵ سال **مکان:** نوغان **مساحت:** حدود ۲۰۰ متر مربع

مسجد حسینیه سراب

یک مسجد کوچک که بانی‌اش را نمی‌شناسند، ولی حاج کاظم غراب با خرید مغازه‌های اطراف، آن را وسعت داده است. فرش‌های مزین به آیات الهی و تمثال ائمه اطهار^(ع) بر دیوارهای آن حال‌وهوای آن را خاص کرده است.

بانی: معلوم نیست **قدمت:** ۱۸۵ سال **مکان:** سعدی/۱۸ **مساحت:** ۲۰۰ مترمربع

مسجد کوچه‌زردی

این بنا به دلیل قرارگرفتن در حاشیه کوچه‌زردی به این نام خوانده شده و بعدها پس از بازسازی به دست حسین رفیعی به نام مسجد جعفری نیز مشهور شده است.

بانی: معلوم نیست **قدمت:** ۱۱۲ سال **مکان:** نیش توحید۶ **مساحت:** ۹۰۰ مترمربع

مسجد درخت توت

در گذشته درون مسجد درخت توت بزرگی بوده که نام این بنای مقدس نیز از آن گرفته شده است. تاریخچه این مسجد طبق کتیبه‌ای که در آن قرار داشته است، به دوره شاه‌رخ تیموری می‌رسد و معاصر با مسجد گوه‌رشاد است.

بانی: معلوم نیست **قدمت:** ۷۹ سال **مکان:** ته‌پل محله **مساحت:** ۲۰۰ مترمربع

مسجد و حسینیه علافان

مسجد کهنه در کوچه نو! عبور خط قطار شهری از فضای زیرین خیابان شیرازی ۲۱ که قدیمی‌ها هنوز آن را به نام کوچه «نو» می‌شناسند، باعث نشست برخی ساختمان‌ها شده که یکی از آن‌ها مسجد و حسینیه علافان است. این نشست به تخریب این مسجد کهن منجر شده است. این بنا به دلیل نوسازی به وسیله صنف تره‌بار مشهد به نام علافان مشهور شده است.

بانی: حاج عباس، از خادمان امام‌رضا^(ع) **قدمت:** ۴۵ سال **مکان:** شیرازی، ۴، ابتدای کوچه نو **مساحت:** ۴۵۰ مترمربع

مسجد یزدی‌آباد

می‌گویند قدمت مسجد به پیش از اینکه یزدی‌ها آن را بازسازی کنند برمی‌گردد، ولی حدود ۱۱۰ سالی می‌شود که دیگر آن را به نام یزدی‌آباد می‌شناسند. این مسجد اکنون نیز توسط یزدی‌های ساکن محله اداره می‌شود.

بانی: معلوم نیست **قدمت:** ۱۱۰ سال **مکان:** توحید۵ **مساحت:** ۴۵۰ مترمربع

مسجد حوض لقمان

این بنا در ابتدای کوچه حوض لقمان قرار گرفته و به همین دلیل به این نام مشهور شده است. مسجد حوض لقمان حدود پنجاه سال پیش هنگام تعریض خیابان، بازسازی شده و به شکل فعلی درآمده است.

بانی: حاج رجبعلی علیایی **قدمت:** ۸۰ سال **مکان:** میدان شهدا **مساحت:** ۶۰۰ مترمربع

قدیمی‌ترین مسجد

مسجد بالاسر با بیش از ۱۰۰۰ سال قدمت

مسجد دوازده‌امامی‌ها

مسجد کوچه باغ هشت‌آباد روی حوض انبار بنا شده بود که مردم از آب آن می‌نوشتند و به خانه می‌بردند. پس از بازسازی در سال ۱۳۷۲ حوض انبار کامل تخریب و معماری آن مدرن شد.

بانی: معلوم نیست **قدمت:** ۹۶ سال **مکان:** کوچه باغ هشت‌آباد **مساحت:** ۲۵۰ مترمربع

اشاره

۲۱ اسفند ۱۴۰۱
۱۹ شعبان ۱۴۴۴
شماره ۳۱۰۲

۱۵

تاریخ و هویت